

Matej | SLOVENSKI UČBENIKI HRIBERŠEK | ZA KLASIČNE JEZIKE 1849–1873

Izvoleček

Čeprav so bile prve pobude za nastanek slovenskih učbenikov za klasične jezike dane že takoj po avstrijski šolski reformi l. 1849, je do izida prvega slovenskega učbenika minilo še 25 let.

Abstractus

Quamquam prima incitamenta ad libros manuales Slovenicos scribendos paulo iam post scholarum Austriacarum medii ordinis renovationem anno millesimo nongentesimo undequingentesimo data sunt, tamen primus liber manualis Slovenicus ad linguas classicas discendas annos viginti quinque post editus est.

Vprašanje učbeniške produkcije v obdobju po reformi avstrijskega srednjega šolstva l. 1849 je precej bolj zapleteno, kot se zdi na prvi pogled, saj je nanjo vplivalo več zavirajočih elementov: pomanjkanje ustreznih kadrov, težak finančni položaj, najbolj pa pereče vprašanje uvajanja slovenskega jezika kot učnega jezika v šole, katerega rešitev je avstrijska oblast z očitnimi raznarodovalnimi nameni dolgo zavlačevala in onemogočala.¹ Čeprav sta tako §16 *Osnutka temeljnih načel javnega pouka v Avstriji* kot tudi §17 *Osnutka organizacije gimnazij in realk v Avstriji* določala, da je učni jezik v šolah materni jezik učencev, se to v slovenskih šolah ni uresničevalo. Sploh pa je bila slovenska srednja šola še večja pastorka kot osnovna šola in tudi če bi bil tedanji prosvetni minister Thun pripravljen dati Slovincem kaj več na področju srednjega šolstva, bi bilo to zaradi pomanjkanja učbenikov in slovenskega jezika večjih učnih moči težko.² Hitre rešitve glede uvedbe slovenskega učnega jezika ni bilo pričakovati, saj je bila glavni pogoj za to pridobitev slovenskih učnih knjig; trajalo pa je – razen pri slovenščini – še več kot dvajset let, preden je bil ta pogoj vsaj delno izpolnjen.

Prve pobude za uvajanje slovenščine kot učnega jezika pri pouku klasičnih jezikov najdemo že v samem revolucionarnem letu še pred reformo

¹ Glede vprašanja slovenščine kot učnega jezika gl. Ilešič (1902); Žnideršič (1903); Ilešič (1908); Učni jezik (1913); Orožen (1931a); Orožen (1931b); Ostanek (1964); Schmidt (1963/66), III, 314–360; Govekar (1995).

² Prijatelj (1938/39), I 73.

srednjih šol. Novice so 14. junija 1848 objavile prispevek, v katerem avtor predlaga, da bi se lahko v latinskih šolah natančneje obravnavalo slovensko slovnico in bi po slovenščini posegali tudi pri kakšnem prevajanju iz slovenščine v latinščino in obratno in da bi lahko bila v filozofskih razredih poleg latinske filologije tudi slovenska.³ Konkretnejše predloge po reformi najdemo v odmevu na *Osnutek organizacije*⁴, kjer v komentarju h klasičnim jezikom avtor kritično ocenjuje, da se mu zdi, da je glede na dejstvo, da gre za mrtve jezike, latinščini in grščini odmerjenih preveč ur, in namesto njih predlaga uvedbo živih jezikov. Še pred izidom *Osnutka organizacije* je uredništvo Novic naslovilo na slovenske učitelje in profesorje poziv k pisanju učbenikov, vendar je bilo v petdesetih letih 19. stoletja pisanje učbenikov z izjemo učbenikov za slovenščino⁵ še v povojjih, njihovo nastajanje pa je oviral tudi nemški pritisk, ki ga je cesarski odlok 9. decembra 1854 še povečal. Cesarjev ukaz glede rabe narodnih jezikov pri pouku na gimnazijah z dne 8. avgusta 1859⁶ je bil sicer sprejet z navdušenjem, vendar ni veliko spremenil, prav tako ne (kljub zagotavljanju enakopravnosti) oktobrska ustava l. 1860, saj je tedanja vlada namesto uresničevanja sklepov začela z zatiranjem.⁷ Največji problem je bilo pomanjkanje slovenskih profesorjev; l. 1859 je bilo aktivnih 134 slovenskih srednješolskih profesorjev, a jih je na slovenskih gimnazijah službovalo samo 12, ostali na Hrvaškem.⁸ Razmere so se začele – tudi za klasične jezike – spreminjati šele sredi 60-ih let.

Osnutek organizacije gimnazij in realk v Avstriji ni natančno predpisoval učbenikov za srednje šole, ampak jih je zgolj priporočal; izbira učbenikov je bila prepuščena učiteljskim zborom na gimnazijah. Tudi pri izdajanju učbenikov je ministrstvo naredilo velik korak naprej; izdalo je posebne predpise glede založništva in prodaje srednješolskih knjig in ukinilo mo-

³ P. H(icinger): *Kako in koliko bi bil slovenski jezik precej v šole in kancelije vpeljati*. N 1848, št. 24 (14. rožnik), 98. Avtor je članek nadaljeval v N 1848, št. 26 (28. rožnik), 107–108, dopolnil pa ga je še s celo serijo člankov: *Kako bi se slovenski jezik v šole spravil?* N 1848, št. 27 (5. maliga serpana), 114–115; N 1848, št. 28 (12. maliga serpana), 118–119; *Še ena beseda k sestavkam k vpeljanju slovenščine v pisarnice*. N 1848, št. 31 (2. velikega serpana), 133.

⁴ *Nekoliko iz ministerskega načerta, kako naj bi se prihodnjič gimnazijalne in realne šole po avstrijskim ravnale (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. 1849. Gedruckt in der k. k. Hof- und Staatsdruckerei in Wien.) našim zvedenim domorodcam in šolskim prijatlam na znanje in v prevdank*. N 1849, št. 44 (31. kozoperska (oktobra)), 190–193.

⁵ Za natančnejši prikaz gl. Ciperle (1979), 22–32.

⁶ K.-U.-Min.-Erl. v. 8. August 1859. Gl. tudi obsežen odmev na ta ukaz v N 1859: Terdina, Janez: *Glasi o cesarskem ukazum ki določuje učni jezik v različnih deželah našega cesarstva*. 283–284, 287–388, 312–314, 321–322, 328–329; 336–337 (Odkritoserčnik); 345–346, 362–363, 370–371, 377–379 (Matija Majar).

⁷ Prim. tudi Lovro Toman: *Naše učilnice*. N 1865, št. 39 (27. september), 312–314.

⁸ Prijatelj (1938/39), III 31–33.

nopol, ki sta ga imela glede založništva, tiska in prodaje študijski fond in dunajska cesarsko-kraljeva šolska založba na Dunaju, ter s tem odprlo dostop na knjižni trg tudi zasebnikom in spodbudilo konkurenčnost. Vendar pa se zasebni knjigarnarji za tiskanje slovenskih učbenikov niso zanimali do 70-ih let, ko je šolska uprava na nekaterih gimnazijah dovolila vzporedne slovenske razrede. Drugi vzrok pa so bili zapleteni predpisi glede izdajanja. Za popolnoma nov učbenik je bilo mogoče dobiti odobritev (aprobacijo) tudi v primeru, če je avtor ali knjigarnar predložil samo rokopis. Če pa je bil učbenik namenjen pouku predmeta, za katerega so bili učbeniki že aprobirani, je bilo treba predložiti tiskan izvod in priporočilo kakega zavoda. Deželne vlade na Slovenskem v začetku niso sofinancirale učbenikov; slovenski založniki se zaradi negotovosti, ali se bo investicija povrnila, in v strahu pred izgubo v primeru neodobritve raje niso spuščali v takšna finančna tveganja. To se je spremenilo šele z ustanovitvijo »Slovenske matice« (1864).⁹

Leta 1861 se je v krogih izobražencev zbudilo upanje, da bo na področju pisanja učbenikov mogoče dejansko tudi kaj narediti. Konec oktobra se je na sestanku pri Bleiweisu zbrala peterica: Bleiweis, Nč (= Janez Nečasek), Mc (= Ivan Macun), Ls (= Anton Lesar) in Sv (= Luka Svetec); razpravljali so o potrebah slovenščine in se dogovorili o šolskem programu, ki je bil objavljen tudi v Novicah (6. november 1861). Po tem programu je veljalo za gimnazije in realke načelo, da morajo mladi ob koncu srednje šole obvladati tako slovenščino kot nemščino, tako govorjenje kot tudi pisanje. Za dosego tega cilja ni dovolj, da je materni jezik samo eden od predmetov v srednji šoli; predmeti naj bodo razdeljeni tako, da se bo polovica predmetov poučevala v slovenščini, polovica pa v nemščini. Ob verouku, prirodopisu, slovenščini, zgodovini Avstrije in domači zgodovini ter zemljepisu od 2. razreda naprej naj se v slovenščini od klasičnih jezikov poučuje tudi latinščina, grščina pa v nemščini; v obeh jezikih naj se učenci seznanijo s terminologijo. Ker ni bilo na voljo učnih knjig, so pozvali posameznike, naj prevzamejo pripravo le-teh, najsi gre za prevod ali za originalni izdelek. Pri latinščini so predlagali nastanek slovnice, ki bi veljala za celo gimnazijo, in nastanek latinskega berila po vzoru Schinnaglove čitanke za I. in II. razred, ki je bila takrat v rabi na gimnazijah.¹⁰ Obe knjigi sta lahko prevoda; če se kdo odloči za originalni izdelek, naj se zgleduje po njiju.

Tudi slovenski poslanci na Dunaju so si vztrajno – čeprav sprva zaman – prizadevali za uveljavljanje slovenščine. Leta 1862 pa je prosvetni minister povabil dr. Lovra Tomana, naj predstavi svoj načrt za uvedbo slovenš-

⁹ Ostanek (1964), 206–207; Ciperle (1979), 31–32.

¹⁰ Izvestja gimnazij za l. 1861; *Verzeichniß der für Gymnasien allgemein zugelassenen deutschen Lehr- und Hilfsbücher für Schüler*. Herausgegeben mit Erlaß des k. k. Staats-Ministeriums v. 7. August 1861, Z. 7489. Wien 1861. Gl. AS 33, f. 31–14, št. 7207.

čine v šole. Devetnajstega julija 1862 mu je Toman izročil pismo s programom. Program se je v glavnih točkah ujemal s programom, ki ga je izoblikovala peterica na sestanku pri Bleiweisu oktobra l. 1861: dijaki gimnazij in realk se morajo naučiti tako slovenščino kot nemščino; za klasične jezike bi veljalo, da pouk latinščine poteka v slovenščini, pouk grščine pa v nemščini. Tomanov obisk pri ministru je očitno pomenil glavno spodbudo za pisanje in prevajanje učbenikov; izmed učbenikov za klasične jezike omenja Toman latinsko slovnico (verjetno Hrovatovo) in predelavo *Schin-naglovega berila za I. in II. razred*.¹¹ Še vedno so bile enake kadrovske težave kot l. 1859; profesorjev, ki bi lahko učili in pisali učbenike je bilo dovolj, vendar večinoma niso delovali na Slovenskem. Tako sta med pomembnejšimi klasičnimi filologi Matija Valjavec in Sebastijan Žepič učila na gimnaziji v Varaždinu, Ivan Macun na gimnaziji v Zagrebu, Janez Trdina na Reki, nekateri pa so v tem času ravno zaključevali univerzitetni študij, npr. Janko Pajk, Maks Pleteršnik, Matej Vodusek idr.¹²

Drugi, odločnejši korak je naredila skupina 18 poslancev v deželnem zboru 27. marca 1863, ko so deželni vladi zastavili vprašanje, zakaj na ljubljanski in kranjski gimnaziji še ni slovenskega učnega jezika in potrebnih učbenikov. Hkrati so zagotovili, da je v rokopisu pripravljena že večina šolskih knjig za gimnazijo, ki čakajo le še na ukaz in pritrdilo oblasti za izid in rabo v šolah.¹³

Kljub kadrovskim in materialnim težavam je v tem obdobju nastalo nekaj zanimivih prevodov in prispevkov:

a) prevodi:

A. celotna dela: *Ksenofontovih spominov na Sokrata čvetera bukve*. (*Memorabilia*). Poslovenil Ladislav Hrovat. V Celovcu 1862; *Platonov Kriton in Apologija*. Iz grščine poslovenil Ivan Božič. 1862; *Publija Virgilija Marona Georgikon, to je: Poljedelstvo. Čvetera bukve*. Poslovenil J. Šubic. V Celovcu 1863; *Sofoklov Ajant*. Zaloigra, ki jo je iz grščine poslovenil Kračmanov Matija [Valjavec]. V Celovcu 1863; *I. Govor Ciceronov zoper Katilina*. Preložil prof. P. Ladislav Hrovat. Zora 1 (1872), 89–93; 111–112; *II. Govor zoper Katilina*. Preložil prof. P. Ladislav Hrovat. Zora 1 (1872), 122–125; *IV. Govor zoper Katilina*. Preložil prof. P. Ladislav Hrovat. Zora 1 (1872), 139–142;

B. odlomki: *I. bukve iz Iliade*. Poslovenil iz gerškog Jan. Terdina. Kuga-Jeza. SB 1852, 14–15, 21–23, 35–36, 45–46, 61–62, 69–70, 84–86, 92–94, 110–112; *Sinonove laži, s kterimi je Trojance prekanil, da so nesrečnega konja v mesto vzemši padli sovražnikom v pest*. (Iz Virgilijeve Eneide II. bukev, 1–197) SB 4 (1852), 169–170, 177–178. [M. Valjavec; prim. tudi Prijatelj (1938/

¹¹ Schinnagl, M.: *Lateinisches Lesebuch für die 2. Gymnasial-Klasse*. Nach Putsche's lat. Grammatik geordnet und bearb. Wien 1851, 1856³.

¹² Dr. Lovro Toman: *Naše učilnice*. N 1865, št. 39 (27. september), 312–314; dodan je tudi seznam nastajajočih učbenikov.

¹³ *Vprašanje zastran slovenščine in odgovor na to vprašanje v kranjskem deželnem zboru*. N 1863, št. 16 (22. april), 123–124.

39), II 60–61.]; *Virgiljevo poljodstvo*. Poslovenil J. Šubic. (Poljod. [Georg.] I, 43–83). SB 4 (1852), 86–87, 101–102; *Devetnajste bukve Homerove Iliade*. (Koseski) N 10 (1852), 273–274, 277, 281, 289–293; *Homerove Odiseje I. spev*. Poslovenil M. Valjavec. SG 1854, 54–58; *Iliade XVI. spev*. (Ljubič, J.) N 1960, št. 36 (5. september), 386 in št. 46 (14. november), 369–370; *Ahilejev škit*. (Hom. Iliad. XVIII. 468–590 (J. Ljubič) GS 4 (1861), zv. 7, 49–50; *Ajant*. (Žaloigra, ki jo je spisal Sofokles; poslovenil M. Kr. [Matija Valjavec]) GS 4 (1861), zv. 7, 83, 89, 94–95, 103–104, 115–116; *Teihoskopija. Iz Ilijada III, 121–144*. Poslovenil J. Ljubič. Nanos 1862, 119–125; *Horacijevih pesem II. knjige tretja*. (Poslovenil Janko Pajk) SG 5 (1862), zv. 8, 209; *Kraljična Navsikaja*. Šesti spev Homerove *Odiseje* poslovenjen i poklonjen gospodični Reziki Zabukošekovi. Celovec 1865; *Navzikaja*. (Odlomek iz *Odiseje*; poslovenil J. Šuman). SG 8 (1865), zv. 11, 257–264 (verz 1–331); *Ilijade VI. spev*. (Poslovenil Fr. Celestin). SG 10 (1867), 97–99, 113–115, 129–130, 145–146, 161–164; M. Otoški [Francišek Marešič]: *Odlomek I. speva Ilijade*. Slovenska lipa 1868/1869, list 4–7, 9–10; Svetina, J.: *Odlomek iz Ilijade 16. bukve*. DV 1868/1869, 271–273 (verz 1–47); *Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesel Koseskega*. V Ljubljani 1870, 222–302 (1., 3., 5., 12., 14., 19. spev *Iliade*); *Odiseje IX. spev*. (Kermavner V.) Izvestje celjske gimnazije 1870; *Odiseje I. spev*. (Kermavner V.) Izvestje celjske gimnazije 1871, 17–28; *Jezikoslovna črtica*. Spisal prof. Josip Šuman. (*okno : prozor = ostrov : otok*). Zora 1 (1872), 159–160 (prevod 12 verzov iz Horacijeve *Ars poetica* (50–72)); *Pesništvena umetelnost*. (Q. *Horatii Flacci ars poetica*.) Svobodno v izvornem merilu poslovenil Lajh Korbinijan. Zora 1 (1872), 219–220; 230–231; 243; 255–256; 268; 280; Valenčak, D(avorin): *Rimski zgodovinopisec Caius Sallustius Crispus*. III. Košček prevoda za poskus. Vestnik: Znanstvena priloga Zori 1873, št. 3 (uvod v Salustijevo vojno z Jugurto - prva 4 poglavja in začetek 5) ...

b) razprave: *Časoslovje latinskega jezika*. (Spisal P. Ladislav.) SG 7 (1864), zv. 10, 345–349, 376–379; Borovski, J. (= Majciger, Janez): *Obrazi iz starodavnega življenja. Denarstvene zadeve v starih Atenah*. I. del Čit 1 (1865), št. 2, 181–183; 2. del 2 (1866), 207–209; Kermavner, V.: *Platonovi razgovori: I. Eutifron II. Alkibiad ali bodoči državnik*. Zora 1 (1872) 75–77, 263–265 (predstavitvi Platonovih dialogov); Pleteršnik, M(aks): *Slike iz starogrškega življenja. I. Ženitev. II. Gostije. III. Olimpijske igre. IV. Pogreb*. Zora 1 (1872), 190–192; 205–206; 300–302; 322–323; Pleteršnik, M(aks): *Odgoja pri starih Grkih*. I. Otročja doba. II. Šola. III. Mladeniška doba. IV. Sofisti 62–63. Zora 1 (1872), 7–8, 20–22, 35–36; Pleteršnik, M(aks): *Pripodobje v Homeru in v srbskih narodnih pesmih*. Zora 2 (1873), št. 20, 312–316; št. 21, 325–330; Glaser, K.: *O grški muziki*. Zora 3 (1874) - Vestnik: Znanstvena priloga Zori št. 2, 29–30; št. 3, str. 41–44; Wiesthaler, Fr.: *O propadu npravnosti za rimskih cesarjev*. Z 1877, 6–10, 22–24, 37–40, 53–57, 69–72, 84–87, 101–104. 116–117; P(leteršnik), M(aks): *Periklej*. Z 1877, 309–312, 330–332, 346–349, 362–

364, 378–382; Pleteršnik, M.: *Pervi dnevi tretjega triumvirata*. 1–4, 18–22, 34–38, 50–52, 66–71, 82–86, 98–100, 114–118, 129–133, 146–149, 161–164. (pripoved o Ciceronovi smrti);

c) dela, ki ostanejo v rokopisu: *Eutropieva kratka rimska zgodovina*. Verlim učencam ljubljanskega gimnazija za pokušnjo poslovenil M. Verne (okoli 1860); *Premišljevanje uzrokov velikosti in upada Rimljanov*. Spisal Slavni Montesquieu. Poslovenil M. Verne¹⁴; *Cesarjevi Zapiski o galski vojni*. (Ladislav Hrovat) 1869¹⁵ ...

Ustanovitev Slovenske matice l. 1864 je prinesla nov zagon in pospešila izdajanje slovenskih učnih knjig; kljub njenim zaslugam pa je bilo začetno delovanje precej mlačno. Ivan Prijatelj je do njenih začetkov precej kritičen¹⁶: »Matica, literarno-znanstveno društvo, je bilo torej ustanovljeno z velikim pompom, a seje odbora so kazale, kakor da bi slovenskih pisateljev in znanstvenikov ne bilo. Vsaj izvirnega rokopisa ni hotelo biti od nikoder ... Sem ter tja je kanil kakšen prevod ...«. Vendar je bila njena založniška dejavnost izjemnega pomena za slovensko šolstvo. Prosvetno ministrstvo je kljub temu znalo najti izgovor, s katerim je odlašalo z uvajanjem slovenskih učnih knjig. To sta izkusila tudi Fran Erjavec (s prevodom Fellöckerjeve *Mineralogije*) in Ivan Tušek (s prevodom Schödlerjeve *Fizike*). Na njuno prošnjo glede slovenskih knjig za prirodopis je ministrstvo odgovorilo, da morata pridobiti mnenje katerega od učiteljskih zborov; če ta prosi in pojasni, da je res potrebno uvesti slovenske knjige za prirodopis, bo ministrstvo »voljno zadevo vzeti v preudarek«. ¹⁷ Novo pričakovanje je septembra l. 1865 spodbudil ukaz ravnateljema ljubljanske gimnazije in realke, naj do 22. septembra pripravita spisek z naslovi in ceno slovenskih knjig, ki so izšle v zadnjih 10 letih in ki sodijo v šolsko literaturo. ¹⁸ Kljub skepsi zaradi dotodanjih izkušenj z ministrstvom je ukaz nakazoval (morebitno) spremembo na bolje; uredništvo Novic je pozvalo vse, ki imajo pripravljene rokopise knjig, primernih za šolsko rabo, naj to objavijo, in ravnatelje spodbudilo, naj predlagajo uporabo že natisnjenih knjig pri pouku. Predlagalo je tudi, naj se ustanovi skupina slovenskih strokovnjakov, ki bi na osnovi pravil, ki jih je določilo ministrstvo, skrbeli za načrtovanje in nastajanje potrebnih knjig in za vsa

¹⁴ NUK, Mihael Verne Ms 1286 A. in B.

¹⁵ Fran Detela - Ms 14/84, D. Govori in nekrologi, č) Nekrolog za prof. p. L. Hrovata. (Prepis.) Hrovat je v Novicah (N 1869, št. 23 (9. junij), 181) ponudil delo morebitnemu založniku, vendar se na ponudbo ni nihče odzval.

¹⁶ Prijatelj (1938/39), 134–135.

¹⁷ *Kako začeti, da dobimo v gimnazije in realke slovenskih knjig?* N 1865, št. 3 (18. januar), 18.

¹⁸ Tudi sicer je moral ravnatelj vsako leto v poročilu deželnemu šolskemu svetu navesti popoln seznam lektire in gradiva, ki so ga uporabljali pri posameznih predmetih, še zlasti pri klasičnih jezikih; seznam je začel s seznamom gradiva za VIII. razred in nato navzdol; prim. AS 33, fasc. 31–6, Prot: N^{ro} 9577, 1861 (poročilo ravnatelja ljubljanske gimnazije Nečáska za leto 1861).

glavna področja sestavili terminologijo. Do l. 1865 je izšlo pod okriljem Matice 5 knjig; istega leta je bil v rokopisu pripravljen tudi prvi slovenski učbenik za klasične jezike, ki je dejansko izšel: *Latinska slovnica* p. Ladislava Hrovata.¹⁹

V kranjskem deželnem zboru je bilo vprašanje slovenskega učnega jezika prvič predmet daljše razprave l. 1866. Na 15. seji 13. januarja 1866 je Bleiweis predlagal »Zakon za ureditev učnega jezika na (ljudskih in) srednjih šolah na Kranjskem«; z njim bi gimnazije in realka postale dvojezične (utrakvizacija) in sicer tako, da bi 6 oz. 5 predmetov na vseh stopnjah učili v slovenščini, ostale pa v nemščini. Uveljavitev predlogov in še nekaj naslednjih poskusov so nemški poslanci spodnesli, so pa 28. februarja sprejeli predlog Luke Svetca, naj deželni zbor izdela in predloži načrt, kako na kranjskih šolah uveljaviti enakopravnost slovenskega jezika.²⁰

Na 4. seji odbora Slovenske matice 26. septembra 1866 je Bleiweis že poročal, da je Sebastijan Žepič poslal Matici v presojo latinsko čitanko, ki jo je priredil po Dünnebirjevem učbeniku, in da Ladislav Hrovat zaključuje delo na latinski slovnici. Kljub nekaterim pomislekom, ali naj že sprejemajo rokopise šolskih knjig (še vedno ni bilo nobenih znamenj, ki bi napovedovala skorajšnjo uvedbo slovenskega učnega jezika), in kljub temu da Hrovat še ni oddal rokopisa svoje slovnice, so za oba učbenika izvolili po tri ocenjevalce: za Žepičevo čitanko Ivana Vavrūja, Ivana Macuna in Janeza Šolarja, za Hrovatovo slovnico pa dr. Janeza Zlatousta Pogačarja, Ivana Vavrūja in Janeza Šolarja.²¹

Na 6. seji odbora Matice 7. marca 1867²² je tajnik Lesar poročal, da je p. Ladislav Hrovat Matici poslal rokopis z naslovom »*Skladnja ali slovnica latinskega jezika*« (rokopis so takoj prevzeli ocenjevalci) in da se obeta Klodičeva »*Grška slovnica*«.²³ Konec l. 1867 sta bila oba rokopisa (Žepičev in Hrovatov) še v rokah presojevalcev, Matica pa je v drugi polovici leta dobila ponudbo za nov učbenik, ki je bil napovedan že meseca marca; Anton Klodič, profesor na gimnaziji v Gorici, se je ponudil, da napiše grško slovnico.²⁴ Ker je Klodičeva ponudba prišla prepozno, so odločitev o njej predstavili na naslednjo (8.) sejo odbora; odborniki so se Klodiču zahvalili za njegovo ponudbo in mu odgovorili, da zaenkrat še ne vidijo potrebe po

¹⁹ *Šolske knjige za gimnazije in realke*. N 1865, št. 37 (13. september), 300–301.

²⁰ ODZK 1866, 288; Učni jezik (1913), 1–2.

²¹ N 1866, št. 40 (3. oktober), 319–322.

²² N 1867, št. 11 (13. marca), 89; Prijatelj (1938/39), 137–138.

²³ Anton Klodič (1836–1914) je sprva študiral bogoslovje, a je pred posvetitvijo izstopil in na Dunaju študiral klasično filologijo. Najprej je služboval v Splitu, 1863–1867 kot profesor na mestni gimnaziji v Trstu, od 1867 v Gorici, večkrat pa je bil tudi šolski nadzornik: 1869 za Gorico, 1870 za Istro, 1871 za Štajersko in 1873 za Primorsko; ob grški slovnici (1870) tudi avtor latinske razprave o Horaciju. Prim. Grafenauer, I.: *Klodič Anton, vitez Sabladoski*. SBL 3, 463.

²⁴ N 1867, št. 33 (14. avgust), 271.

takšnem spisu in da ne morejo obljubiti ničesar, dokler ne dobijo rokopisa.²⁵ Klodič svoje ponudbe ni ponovil, slovnica pa je l. 1870 kljub temu izšla, vendar v italijanščini.

Do začetka leta 1868 je deželni odbor izdelal načrt, ki ga je Luka Svetec predlagal 28. februarja 1866; Bleiweis ga je prebral na 7. seji deželnega zbora (zasedanje je trajalo od 22. avgusta do 3. oktobra 1868). Sporen je bil §4, ki je določal, naj se na gimnazijah in na realki vsaj polovica predmetov poučuje v slovenščini; po živahni debati je bil kljub stališču vlade, naj bo samo en učni jezik, paragraf sprejet.²⁶ Ker pa deželna vlada omenjenega predloga ni hotela potrditi, je 8. oktobra 1869 Bleiweis v imenu 20 slovenskih poslancev dal nov predlog, naj se v vse gimnazije na Kranjskem uvede slovenski učni jezik, v Ljubljani pa naj se – če je treba – za Nemce uvedejo nemški paralelni razredi. Vlada je v ugovor proti predlogu navajala pomanjkanje učnih moči in učnih pripomočkov, zlasti za višje razrede tako gimnazij kot tudi realke. Bleiweisov predlog je bil sicer sprejet, a ne potrjen²⁷, zato so ga poslanci 27. avgusta 1870 ponovili. Leta 1870 je znova okrepila delovanje Slovenska matica; na 6. občnem zboru 1. decembra 1870 je Davorin Trstenjak poudaril, da je treba gojiti narodno omiko na temelju narodnega jezika in poskrbeti, da bo mladina na srednjih šolah vzgajana v narodnem duhu. Priporočal je, naj Matica izdaja predvsem knjige za srednje šole. Udeleženci občnega zbora so predlog soglasno podprli in sklenili, da povabijo k sodelovanju vse slovenske učitelje.²⁸

Leta 1869 je **Ladislav Hrovat** v izvestju novomeške gimnazije izdal *Vvod v Sokratovo Apologijo*; za gimnazijske potrebe dovolj obširen uvod je bil priročno pomagalo pri lektiri iz Platona, kjer je Sokratova Apologija predstavljala železni repertoar.²⁹ Kot primer je dodan še prevod nekaterih poglavij.³⁰

Ministrstvo za uk in bogočastje je julija 1871 pozvalo deželni šolski svet, naj poda svoje mnenje glede učnega jezika v srednjih šolah na Kranjskem; ta se je izrekel za dvojezično ureditev (utrakvizacijo) na vseh kranjskih gimnazijah in na ljubljanski realki že za šolsko leto 1871/72.³¹ Toda vlada ni dosledno izpolnjevala odloka; na kranjski nižji gimnaziji so še isto leto uvedli dvojezično ureditev, ne pa tudi na ljubljanski in novomeški.³² Dvojna merila je avstrijsko šolsko ministrstvo kazalo tudi pri nastavitvah

²⁵ *Poročilo o VIII. odborovi seji*. N 1867, št. 42 (16. oktober), 345.

²⁶ ODZK 1868, 469–492; Učni jezik (1913), 2.

²⁷ ODZK 1869, 148; Učni jezik (1913), 2–3.

²⁸ Ostanek (1964), 410–411.

²⁹ Hrovat, L (adislav): *Vvod v Sokratovo Apologijo*. V Novomestu, junija mese-ca 1869. Programm des kais. kön. Obergymnasiums zu Rudolfswert (Novo-mesto) 1869, 3–15.

³⁰ *Ibidem*, 13–15.

³¹ K.-U.-Min.-Erl. v. 29. August 1871, Z. 994.

³² Vajda (1921), 332–333.

gimnazijskih ravnateljev, kar je na svoji koži občutil p. Ladislav Hrovat, ki ga vlada kljub izpolnjevanju vseh zahtev ni hotela potrditi za ravnatelja državne (prej frančiškanske) novomeške gimnazije; v Gradcu na nekdanji benediktinski gimnaziji in na Dunaju na nekdanji piaristovski gimnaziji ni bilo z nastavitvijo bivših ravnateljev (benediktinca in piarista) na ravnatelj-ski mesti sedaj državnih gimnazij nobenih težav.³³

Že februarja 1971 je odbor Slovenske matice na svoji 20. seji (9. februar 1871) na osnovi sklepov 6. občnega zbora ustanovil poseben odsek za izdajanje šolskih knjig. Odsek je štel 14 članov; predsedoval mu je Janez Šolar, za njegovega namestnika je bil izvoljen Ivan Vavrù, za tajnika pa Jožef Marn. Naloga odbora je bila narediti načrt izdajanja glede šolskih knjig: določiti, katere knjige izdati, določiti vrstni red izdajanja, kako jih izdajati in kako jih napisati. Odsek je povabil k sodelovanju tudi odbornike Matice (odzvalo se jih je 6, od filologov p. Ladislav Hrovat in Matej Vodušek), sklenil, da Matica ne bo izdajala šolskih knjig, za katere je pričakovati, da jih nihče ne bo kupoval, dokler je učni jezik nemščina, in pozval profesorje, naj se sami javijo šolskemu svetu s svojimi rokopisi.³⁴

Utraktivacija³⁵ je bila odpravljena slabi dve leti pozneje s posebnim ministrskim odlokom. Kot enega glavnih razlogov za odpravo je odlok navajal »skoraj popolno pomanjkanje učnih sredstev za srednješolski pouk«, je pa že dopuščal možnost, da se ob osmih razredih z nemškim učnim jezikom v nižji gimnaziji aktivirajo tudi slovenske paralelke s slovenskim in nemškim učnim jezikom.³⁶

Prvi slovar

Slovenska zgodovina slovaropisja klasičnih jezikov je kar pestra. O živahni dejavnosti na področju slovaropisja že v srednjem veku nam pričajo nekateri ohranjeni rokopisi npr. slovarji iz kartuzijanskega samostana v

³³ Opombe k kranjskemu šolstvu. SN 1870, št. 136 (22. novembra).

³⁴ LMS 1871, 14.

³⁵ Za natančnejši oris izvajanja odloka o utraktivaciji gl. *Ukaz ministra Stremayr-a zarad slovenščine v slovenskih srednjih šolah*. S 1873, št. 12 (13. november); *O najnovejših prekucijah učnega jezika na kranjskih srednjih šolah*. N 1873, št. 43 (22. oktober), 344–345.

³⁶ K.-U.-Min.-Erl. v. 20. September 1873; Ciperle (1979), 54; Učni jezik (1913), 4; Debevec (1921), 361. Očitno kršenje navodil *Osnutka organizacije* in absurdnost dejstva, da je bila nemščina učni jezik gimnazij, potrjuje tudi statistika: kranjsko gimnazijo je v šolskem letu 1873/74 obiskovalo 73 dijakov (vsi Slovenci); kočevsko gimnazijo 19 dijakov (vsi Nemci); na ljubljanski gimnaziji je bilo 383 učencev, od tega 314 Slovencev; v Gorici je bilo od 256 dijakov 120 Slovanov, 117 Italijanov in 19 Nemcev; na mariborski gimnaziji je bilo 235 dijakov, od tega 151 Slovencev in 81 Nemcev; v Novem mestu 105 dijakov, od tega 97 Slovencev in 8 Nemcev. Učni jezik je bila povsod nemščina. Prim. Vošnjak (1874), 70–72.

Bistri. Slovensko slovaropisje klasičnih jezikov pa ima svoje zametke v delu slovenskih protestantov: Trubarja (86 besed iz *Abececlarija* (1550)), Sebastijana Krelja (v *Otrozhii Biblii* 1566, kjer najdemo prvi lat.-slov. seznam (24 besed)), Adama Bohoriča (1580 v izgubljenem abecedniku lat., nem. in slov. jezika *Elementale Labacense* doda še slovarček *Nomenclatura trium linguarum*) in Jurija Dalmatina (*Register* v Bibliji 1578). Slovaropisno dejavnost so s svojim delom kasneje dopolnili še nemški humanist in polihistor Hieronim Megiser (*Dictionarium quatuor linguarum* (Gradec 1592 (lat.-nem.-slov.-ital.) in *Thesaurus polyglottus* (Frankfurt 1603)) ter Matija Kastelec in Gregor Vorenc; latinsko-slovenski slovar, ki je nastal z združitvijo del slednjih, je v obrnjeni obliki (kot slovensko-latinski slovar) oskrbel sodelavec Inštituta za slovenski jezik SAZU Jože Stabej; izšel je l. 1997.

Prvi, ki se je po revolucionarnem letu in reformi šolstva resneje lotil izdelave **latinsko-slovenskega slovarja**, je bil **Janko Pajk** (1837–1899). Z delom na slovarju je začel l. 1871 na pobudo »bivšega poravnalnega popečiteljstva«, ker se je pokazala potreba po tovrstnem priručniku za Slovence v srednjih šolah. Pajk je dobil naročilo, naj kar najhitreje napiše slovar; vlada mu je v ta namen znatno zmanjšala število tedenskih učnih obveznosti na gimnaziji. Delu se je pridružilo več sodelavcev, kar naj bi zagotavljalo skorajšnji uspeh projekta; noben vir, niti Pajk sam, ne navaja njihovih imen, zagotovo pa je bil med njimi Pajkov stanovski kolega in prijatelj Josip Šuman.³⁷ Božidar Raič, ki je v SN pisal o slovarju, je v duhu ilirizma predlagal, naj se Pajk in sodelavci povežejo z Matijo Valjavcem in Sebastijanom Žepičem, ki sta že nekaj let delala na latinsko-hrvaškem slovarju, in ju prosijo, če bi bila pripravljena priskočiti na pomoč z že obdelanim gradivom, kar bi delo zelo pospešilo, hkrati pa bi obstajala tudi možnost, da bi – če bi hrvaška vlada odobrila takšen projekt – vsi združili moči in bi Slovenci in Hrvati hkrati dobili isti slovar. Pajk se je v časopisju javno obrnil na Hrvate ter Valjavca in Žepiča, ki sta mu obljubila pomoč in mu poslala nekaj gradiva.

Pri izdelovanju slovarja se je držal načela, da vanj ne uvrsti ničesar, kar ni res slovensko ali pa vsaj slovansko. Zato je črpal besedišče zanj iz vseh slovenskih narečij (koroškega, kranjskega, štajerskega, prekmurskega, hrvaško-slovenskega, istrskega in benečansko-slovenskega (= rezijanskega)). Hkrati sta nastajala dva slovarja: latinsko-slovenski in slovensko-latinski.³⁸

³⁷ Pajk (1900), 10; R(aič) B(ožidar): *Latinsko-slovenski slovar*. SN 1871, št. 137. Raič je tudi predlagal, a) naj sodelavci pri izdelavi slovarja delujejo čimbolj enotno in uporabljajo enaka pomagala, b) naj se zgledujejo po slovarju pravniške terminologije (Belostenec, Jambrešič, Caf (1853)) in c) naj prav zaradi možnosti, da bi se projektu pridružili tudi Hrvati, posegajo po besedišču panonskega narečja, ker je najbližje hrvaščini. Posebej je opozoril tudi na izogibanje tujkam, hkrati pa zelo kritično nastopil do izobražencev in njihove nezainteresiranosti za pisanje strokovne, znanstvene in šolske literature.

³⁸ Anton Klodič v svojem poročilu o slovenskem šolstvu (Bericht (1973), I 555) ome-

Pri pisanju latinsko-slovenskega slovarja in nabiranju gradiva iz latinskih slovarjev ni bilo težav; več jih je bilo pri pisanju slovensko-latinskega in pri kompiliranju tujejezičnih slovarjev.³⁹ Slovarko gradivo torej ni bilo rezultat samostojnega dela; nastajalo je s kompilacijo različnih latinskih slovarjev (Ingerslev, Heinischen, Kärcher, Klotz⁴⁰), za slovensko besedišče pa je avtor posegal po nekaterih slovenskih priročnikih (Janežič, Jesenko) ter slovenskih prevodih in priredbah tujejezičnih strokovnih del (Erjavec, Tušek).⁴¹ Leta 1871 je v letnem poročilu mariborske gimnazije poskusno predstavil dve strani slovarja z namenom, da bi strokovnjaki o njem bodisi javno bodisi Pajku osebno podali mnenje glede obsega, tiska ipd.⁴² Kot kažejo predstavljeni primeri, je bilo slovarko gradivo obdelano zelo sumarno; gesla in podgesla so bila predstavljena brez navedbe originalnih citatov; pri vsakem geslu in podgeslu so bili navedeni samo pomeni, predstavljene pa so bile tudi nekatere najpogostejše besedne zveze. Z vidika pravilnosti slovenskega jezika je bil deležen kritik zaradi naslonitve na narečja in številnih provincializmov (npr. tekma^{ven}, tekma^{vski} (*aemulus*), tékmati (*aemulor*), sovremenost (*aequalitas*) ...), uvajal pa je tudi nekatere nove, umetne skovanke (npr. ravnopostavljanje (*aequatío*), ravnodenstven (*aequinoc^tialis*) itd.). Slovar bi bil za svoj čas, za slovenske razmere in slovenski prostor nedvomno lep dosežek, vendar premajhen, da bi se lahko kosal z dosežki slovaropisja v sosednjih deželah.

Kako daleč je Pajk prišel pri svojem delu, ni znano, zagotovo pa ga ni dokončal. V njegovo delo je posegla politika, kar bežno omeni Pajk sam v enem svojih pisem.⁴³ Trinajstega avgusta 1870 so štirje profesorji mariborske gimnazije (dr. Fran Žagar, Josip Šuman, Janez Majciger in Janko Pajk) naslovlili na ministrstvo za uk in bogočastje spomenico o težavah, s kateri-

nja, da Pajk ureja latinsko-slovenski in slovensko-latinski slovar. Ali sta slovarja nastajala kot dve samostojni knjižni enoti ali je bila predvidena samo ena knjiga, ni znano.

³⁹ Janko Pajk: *V zadevah »latinsko-slovenskega slovarja«*. SN 1871, 138.

⁴⁰ Ingerslev, C. F.: *Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Schulwörterbuch*. Braunschweig 1859², 1870³; Heinischen, F. A.: *Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch*. Leipzig 1864; Forbiger, Albert-Kärcher, Ernst: *Lateinisch-deutsches und Deutsch-lateinisches Handwörterbuch*. Stuttgart 1856²; Klotz, Reinhold: *Handwörterbuch der lateinischen Sprache*. Braunschweig 1866⁴.

⁴¹ Janežič, A.: *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika. Slovensko-nemški del*. V Celovcu 1851; Jesenko, J.: *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke*. V Gorici 1865; Erjavec, F.: *Rudninoloslovje ali mineralogija za nižje gimnazije in realke*. Po Sigm. Fellöckerji spisal – V Ljubljani 1867; Tušek, I.: *Štirje letni časi*. Iz nemškega po E. A. Rossmässlerji predelal – V Ljubljani 1867; Tušek, I.: *Schödler. Fizika*. V Ljubljani 1869. Vse tri knjige je izdala in založila »Matica slovenska«.

⁴² Pajk (1871), 24–26; predstavljena so gesla od *aemulatio* do *aequitas*.

⁴³ NUK, Ms 15/76 - Šolar, Jakob: Zapuščina, m. XII: Janko Pajk J. Pogačarju (V Mariboru, 20./Julij 1874): »Tako me je vlada s svojim neopravičenim proganjanjem zaprečila pri izdelovanju "Latinsko-slovenskega" (precej užje pospešenega) slovarja; in tako sem i zdaj znovič zaprežen pri izdelovanju "Slovensko-nemškega slovarja«.

mi so se srečevali slovenski dijaki zaradi nemškega učnega jezika. Za rešitev teh težav so svetovali ustanovitev posebne slovenske nižje gimnazije, na kateri bi vse predmete poučevali v slovenščini, nemščini pa bi bilo odmerjenih več ur. Izrekli so se tudi zoper morebitno ustanovitev slovenskih paralelk na višji gimnaziji, ker bi pomenile le polovično rešitev.⁴⁴ Prosvetni minister Karl Stremayr je spomenico načelno odobril, vendar odklonil kot neizvedljivo zaradi velikih stroškov, podpisnika Josip Šuman in Janko Pajk pa sta bila zaradi rovarjenja mariborskih nemških poslancev kljub splošni podpori dijaštva, učiteljstva in javnosti ter prošnji, ki sta jo sama naslovila na ministrstvo »službeno premeščena«, Šuman v Ried (dosegel je odlog do oktobra, po prošnji na cesarja pa je dobil mesto na akademski gimnaziji na Dunaju), Pajk pa v Novo mesto, vendar se je zaradi ogorčenosti in ženine bolezni odpovedal državni službi. Ta ukrep je pomenil konec Pajkovega učiteljskega dela v Mariboru in tudi dela na slovarju.

Prva grška slovnica

V leto 1873 datira nastanek *Grške slovnice* prof. **Mateja Voduška**, tedaj profesorja na goriški gimnaziji, prve slovenske slovnice za grški jezik; Klotičeve slovnice ne moremo šteti kot prve, čeprav je prvotno (do Matičine zavrnitve) nastajala v slovenščini. Voduškova slovnica ni bila zaseben projekt ali poskus, ampak se je z njo kot odbornik Matice odzval povabilu odseka za izdajanje knjig k dejavni vključitvi v delo za pridobitev slovenskih učnih knjig. Slovnica ni nikoli izšla, ostala je v rokopisu (rokopis je ohranjen)⁴⁵; Vodušek je svoje delo prekinil po približno dveh letih dela (na zadnji, 259. strani je datum: *V Gorici, 15. aprila 1873.*). Obdelal je približno polovico snovi; zelo skromnemu uvodu sledi obsežna obravnava glasoslovja (47 str.), največ pa se posveti oblikoslovju (212 str.). Sintaksa je ostala neobdelana. Slovnica ima dve posebnosti. Kot prvo bi po svojem obsegu daleč preseгла norme šolskega priročnika: vse posebnosti in podrobnosti so natančno obdelane, ob vsakem od številnih primerov – bodisi besedi bodisi stavku – je dosledno prevod, vključenih je tudi nekaj primerjav z latinščino. Pogosto zahaja v takšne podrobnosti, da daje misliti, da je hotel napisati znanstveno-strokovno slovnico in ne šolske. Glede na razporeditev snovi v rokopisu lahko domnevamo, da ne gre za osnutek, ampak za že izdelano obliko. Vprašanje virov ostaja odprto; glavni in edini zanesljivo dokazljivi vir je Curtiusova grška slovnica (isti primeri, delitev snovi, poudarjeno glasoslovje). Druga posebnost je slovnična terminologi-

⁴⁴ SN 1870, št. 113–115; Pajk (1900), 8–9; SN 1872, št. 26–28; Koblar, F.: *Pajk Janko*. SBL 6, 251–252; Kranjec, M.: *Šuman, Josip*. SBL 11, 724–725.

⁴⁵ NUK, Ms 676. Slovnico je rokopisnemu oddelku NUK l. 1947 podarila Voduškova vnukinja Marija Vodušek.

ja. Pri pisanju je dosledno slovenil vse slovnične izraze, ki pa se v slovničnem izrazoslovju niso uveljavili in jih kasnejši avtorji niso uporabljali, npr. ustneniki (= labiali), ostri navduh (= spiritus asper), voljni navduh (= spiritus lenis), topljenci (= likvide), dobnost zloga (= kvantiteta zloga) itn.

Zakaj Vodušek ni nadaljeval z delom? Rokopis je ponudil kranjskemu šolskemu svetu, ki ga ni odobril⁴⁶; razlog temu je bilo nepopustljivo vztrajanje šolskih oblasti pri nemščini kot učnem jeziku pri pouku grščine, kar se je odražalo tudi v slovenskih zahtevah po slovenskem učnem jeziku: v programu peterice na sestanku pri Bleiweisu l. 1861 in v Tomanovem programu l. 1862 je za grščino predvidena kot učni jezik nemščina (verjetno je bila zato l. 1867 zavržena tudi Klodičeva grška slovnica, ker odborniki Maticice prav iz omenjenega razloga niso videli potrebe po njej). Kasneje ni več poskušal z izdajo in z izjemo sodelovanja pri prevodu Rožkovega *Latinsko-slovenskega slovnika* l. 1882 se tudi ni več ukvarjal s filologijo, ampak se je posvečal svojima strastema: astronomiji in matematiki.⁴⁷

*

Podobno kot je l. 1869 p. Ladislav Hrovat objavil *Vvod v Sokratovo Apologijo*, je l. 1873 **Janko Polanec**, profesor na novomeški gimnaziji, v letnem izvestju⁴⁸ izdal prispevek *Obsežek Demostenovega govora Megalopoljskega*, s katerim je – tako kot Hrovat za Platona – dal slovenskim dijakom pomagalo za prevajanje lektire iz Demostena. V prispevku je sumarno predstavil okoliščine nastanka govora, povzel njegovo vsebino in za vzorec prevedel prvih 10 paragrafov. Polančev prispevek ni prvi prispevek o Demostenu; pred njim je l. 1863 **Josip Šuman** v izvestju mariborske gimnazije objavil prispevek *Obsežek, delitev in vodilne misli Demostenovega govora olintskega drugega s odlomkom poskušene prevoda*, s katerim so dijaki dobili pomagalo za prevajanje v redno lektiro najpogosteje vključenih Demostenovih govorov: olintskih govorov.

BIBLIOGRAFIJA

BERICHT (1873) - *Bericht über österreichisches Unterrichtswesen*. I. Theil. Geschichte, Organisation und Statistik des österreichischen Unterrichtswesens von Dr. Adolf Ficker (mit statistischen Tabellen von Gustav Schimmer). Wien, 1873. II. Theil. Wien 1873.

⁴⁶ Vestnik 1873, 80.

⁴⁷ Čermelj, L.–Gantar, K.: *Vodušek, Matej*. SBL 14, 543; Marušič, B.: *Vodušek Matej*. PSBL 17, 247.

⁴⁸ Priloga 3, Polanec (1873).

- CIPERLE (1979) - Ciperle, J.: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. (Katalog ob razstavi v Slovenskem šolskem muzeju). Ljubljana 1979.
- DEBEVEC (1921) - Debevec, J.: *Kratka zgodovina »Društva slovenskih profesorjev v Ljubljani« od ustanovitve do danes*. G(J)PD 1 (1921), 360–364.
- GOVEKAR (1995) - Govekar, M.: *Srednje šole na Slovenskem pri oblikovanju nacionalne identitete Slovencev v drugi polovici 19. stoletja*. SodP 1-2, 1995, 35–42.
- ILEŠIČ (1902) - Ilešič, F.: *O pouku slovenskega jezika. Njega dosedanje smeri in naloga*. Ljubljana 1902.
- ILEŠIČ (1908a) - Ilešič, F.: *O slovenskom srednjem šolstvu i učenju slovenskog jezika*. NV 16 (1908), 117–125.
- LMS - Letopis Matice slovenske
- N - Novice gospodarske, obertnijske in narodske
- ODZK - Obravnave deželnega zbora kranjskega
- OROŽEN (1931a) - Orožen, J.: *Kratek pregled zgodovine slovenskega šolstva*. G(J)PD 11 (1931), 541–554.
- OROŽEN (1931b) - Orožen, J.: *Materinščina v naših šolah*. PZ 27 (1931), 120–135.
- OSTANEK (1964) - Ostanek, F.: *Šolske knjige*. V.: *Slovenska Matica 1864–1964*. Zbornik razprav in člankov. Ljubljana 1964, 399–428.
- PAJK (1871) - Pajk, J(anko): *Primer iz latinsko-slovenskega slovarja, ki se izdeluje*. Programm des kais. kön. Gymnasiums in Marburg 1871, 24–26.
- PAJK (1900) - Pajk, M.: *Dr. Janko Pajk*. ZMS 2 (1900), 1–25.
- PRIJATELJ (1938/39) - Prijatelj, I.: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848–1895*. Uredil Anton Ocvirk. *Ljubljana 1938 (I, II, III), 1939 (IV)*.
- S - Slovenec
- SBL - Slovenski biografski leksikon
- SCHMIDT (1963/66) - Schmidt, V.: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*. I., II., III. Ljubljana 1963–1966.
- SN - Slovenski narod
- UČNI JEZIK (1913) - *O slovenskem učnem jeziku na srednjih šolah, namenjenih Slovincem*. Založilo »Društvo slov. profesorjev« v Ljubljani. V Ljubljani 1913.
- VAJDA (1921) - Vajda, F.: *Srednje in slične šole v Sloveniji*. G(J)PD 1 (1921), 332–335, 452–456.
- VOŠNJAK (1874) - Vošnjak, J.: *Slovinci in državni zbor leta 1873 in 1874*. V Ljubljani 1874.
- ŽNIDERŠIČ (1903) - Žnideršič, F.: *Zur Pflege der slovenischen Schriftsprache an österreichischen Gymnasien*. Dreiundfünfzigster Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Görz. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1903. Görz 1903, 3–38.

De libris manualibus Slovenicis edendis
Summarium

Intra annum millesimum octingentesimum undequingagesimum et millesimum octingentesimum septuagesimum tertium viri docti et litterati Sloveni – quorum in numero multi philologi quoque erant – operam dabant, ut libri manuales Slovenici ederentur. Primi conatus sicut *Grammatica Graeca* Antoni Klodič, *Dictionarium Latino-slovenicum* Ioannis Pajk et *Grammatica Graeca* Matthaei Vodusek non prospere evenerunt; ob rei nummariae difficultatem, ob pressuram politicam et magistrorum inopiam primus liber manualis Slovenicus, qui ad linguas classicas discendas usui erat, *Grammatica Latina iuventuti Slovenae data* Ladislai Hrovat, anno demum millesimo nongentesimo septuagesimo quarto editus est.

Naslov:

mag. Matej Hriberšek

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

e-mail: matej.hribersek@guest.arnes.si / matej.hribersek@ff.uni-lj.si